

In memoriam

Manuel Ardit i Lucas (1941-2013)*

El dia 8 de desembre de 2013 ens va deixar per sempre un company molt estimat, Manuel Ardit, historiador valencià de referència i membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1992. Nascut a València el 1941, es doctorà a la Universitat valenciana el 1974 amb una tesi dirigida per Joan Reglà. Ardit va ser primer professor d'institut d'ensenyament mitjà. El 1987 esdevingué professor titular d'història moderna de la Universitat de València. Fou director d'una editorial de la importància del Servei de Publicacions de la Universitat de València i director des de 1987 d'una revista fonamental i emblemàtica com *Afers*. La direcció de la revista, la tingué a partir del número 5, després de la mort del fundador, Sebastià Garcia Martínez. A la revista *Afers*, Manuel Ardit ha comptat sempre amb un secretari de redacció extraordinari: Vicent Olmos, home clau de l'editorial que porta el mateix nom que la revista.

Actualment formava part també del consell directiu de *Catalan Historical Review*, en el segon número de la qual va publicar un balanç dels estudis sobre l'expulsió dels moriscos de 1609 i les seves conseqüències. Sempre va ser un membre amatent de l'Institut d'Estudis Catalans, de manera que encara va enviar el seu vot, ja molt malalt, en la darrera elecció de candidats a nous membres per a la Secció Històrico-Arqueològica, el 21 de novembre passat.

No existia cap síntesi sobre la fi de l'Antic Règim a les terres valencianes fins que Ardit publicà l'any 1977 el seu llibre *Revolución liberal y revuelta campesina: un ensayo sobre la desintegración del régimen feudal en el País Valenciano, 1793-1840*. Amb notable valentia havia optat per uns límits cronològics ben amples: de la revolta popular antifrancesa de 1793, preludi de la de 1808, a la fi de la Primera Guerra Carlista el 1840, passant pels aldarulls de 1794 i de 1801. Va demostrar que la revolta contra el domini napoleònic tingué a València un caràcter antisenyorial i potencialment revolucionari i que l'ocupant intentà restaurar les càrregues senyorials, que s'havien deixat de pagar el 1808. També tractà en aquesta obra d'un tema tan complex com les bases socials de la revolta antiliberal de 1822, preludi del que seria la insurrecció carlista el 1833.

Un dels mèrits de Manuel Ardit ha estat la disposició i la capacitat per a revisar les seves tesis a la llum de la seva pròpia recerca posterior i de la dels seus col·legues, que

han seguit en bona part els camins que ell va obrir. Això s'observa en el seu gran llibre *Els homes i la terra del País Valencià, segles XVI-XVIII* (1993). Ardit superà la tesi que la duresa del règim senyorial valencià, enfortit per l'expulsió dels moriscos i la repoblació, explicaria l'endarreriment regional i fins i tot el fracàs de la primera industrialització al País Valencià. Però també confirmà l'excepcionalitat de l'agricultura de regadiu valenciana, sense mitificar-la, indicant que d'exemples similars a l'àrea mediterrània potser només se'n troben a l'agricultura murciana i a la de la vall del Po.

La seva magna monografia, publicada el 2004, sobre l'evolució social del marquesat de Llombai (Ribera Alta, província de València) des del segle XIII fins al XIX és un exemple de la utilitat de la microhistòria, capaç de respondre, dins la llarga durada, a les grans qüestions de la història general. El lector no perd el fil que porta a les conclusions a través de la complexa evolució dels censos senyorials, de la nupcialitat i la fecunditat, de la natalitat i la mortalitat i dels conflictes socials. La recerca comprèn des de la constitució del feu amb la conquesta fins a la dissolució del règim senyorial. Ardit ens mostra la potència del poder senyorial com a sistema d'extracció a l'època mudèjar amb una agricultura minifundista de subsistència. Indica els canvis operats després de l'expulsió dels moriscos vers una agricultura comercialitzada —vinya i morera—, sobre la base de l'emfiteusi i d'explotacions de dimensions més aptes. No es pot parlar de refeudalització malgrat la Segona Germania de 1693, el caire antisenyorial de la Guerra de Successió a la regió i la recuperació de la renda senyorial al segle XVIII abans del seu declivi en el darrer quart d'aquesta centúria fins a les revoltes anteriors a la guerra contra el domini napoleònic.

Altres temes de la història valenciana dels quals s'ha ocupat Ardit són l'erasmisme, els brots protestants, la Inquisició i l'expulsió dels moriscos, tal com ja ha estat indicat en aquest darrer cas. El 2001 ens va donar un llibre en el qual treu tot el profit imaginable del cens d'Aranda de 1768 per al coneixement del País Valencià en un període de transformació com el del segle XVIII.

Però Manuel Ardit, que ens havia anunciat que tornava a la temàtica de la crisi final de l'Antic Règim i a les albrors del liberalisme polític, es movia amb la mateixa perícia en les grans síntesis que en els treballs d'arxiu. Resulta un exemple d'historiador amb la mateixa capacitat per a la investigació que per a la divulgació, amb una eficiència comparable per a la monografia local i per a la síntesi que abasta tot un país —el seu—, un estat —Espanya— o fins i tot l'Europa occidental sencera. En donen testimoni la

* Text preparat per Albert Balcells, vicepresident de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: Albert.Balcells@uab.es

seva contribució a la *Història dels Països Catalans* (1980), de la qual redactà tot allò referent al País Valencià del segle XVIII al XX i on vaig poder comprovar personalment fins a quin punt era gratificant treballar amb ell.

Altres exemples posteriors d'obres de gran síntesi han estat el seu llibre *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna* (1992) o el titulat *El Siglo de las Luces* (2007), una excel·lent història social de la cultura, on tracta tant de la de les elits com de la de les classes populars, tant la de la Il·lustració com la de la superstició a l'Espanya del segle XVIII. Darrerament, és remarcable la seva contribució a la història de la població de la ciutat de València i la seva Horta en la història d'aquesta ciutat, publicada el 2009.

Gregori M. Estrada (1918-2015)*

El 18 de març de 2015 ha mort a Montserrat el pare Gregori M. Estrada i Gamissans, nat a Manresa el 28 d'abril de 1918. Durant els seus primers tres anys va viure al Mas Rossinyol de Monistrol de Calders, al qual continuà anant durant l'estiu fins que els seus pares decidiren dur-lo a l'Escolania de Montserrat, on passà sis anys, des del setembre de 1926 fins al setembre de 1932. Era, doncs, l'època de l'abat Antoni M. Marcet, quan hi havia seriosos conflictes entre el monestir i la dictadura de Primo de Rivera, que acusava l'abat de catalanista i que hauria volgut allunyar-lo del monestir; a partir de l'abril de 1931, amb la proclamació de la Segona República, començà una nova època, que acabà tràgicament el juliol de 1936, amb l'inici de la Guerra Civil, que hauria pogut tenir encara conseqüències molt més greus per a Montserrat si no hagués mantingut una excel·lent relació amb les autoritats de la Generalitat, que protegiren el monestir i facilitaren que els monjos en poguessin sortir i, en part, es refugiessin a l'estranger.

Francesc Estrada —aquest era el seu nom de fonts— va tenir dos mestres excel·lents a l'Escolania, que descobriren el seu talent musical i que l'ensinistraren en un terreny que no havia d'abandonar mai més. Eren el pare Àngel Rodamilans, aleshores prefecte de l'Escolania —que havia d'ésser assassinat a Sabadell el 1936—, i el pare Anselm Ferrer, que n'era director i amb el qual el pare Gregori mantingué una cordialíssima relació fins a la seva mort, el 1969. Rebé també formació musical d'altres monjos que treballaven a l'Escolania: els pares Maur Fàbregas (solfeig), Isidor Civil (violí), Isidor Fonoll (prefecte després d'Àngel Rodamilans) i Plàcid Feliu (prefecte igualment durant les darreres setmanes de la seva estada a l'Escolania).

Manuel Ardit ha estat traductor d'obres clàssiques, com algunes de James Casey, de Robert Darnton o la biografia de l'historiador Marc Bloch, escrita per Carole Fink. Pel que fa a l'homenatge als mestres de la generació anterior, cal recordar que l'any 2002 va recopilar diversos treballs d'Emili Giralt amb el títol *Empresaris, propietaris i vinyaters: 50 anys de recerca històrica*.

Fidel a la llengua que agermana Catalunya i el País Valencià, historiador al servei d'un concepte obert de Països Catalans, influït en els seus primers treballs per Joan Fuster, Manuel Ardit ha estat una figura respectada per tots, un investigador que ha restat actiu i ha publicat fins a la darrera hora, poc abans que una cruel malaltia ens hagi privat de la seva ajuda i de la seva amistat.

El 1932, en deixar d'ésser escolà, Francesc Estrada ingressà en el col·legi d'aspirants a monjo, a Montserrat mateix, i el juliol de 1933 va passar de «col·legial» a novici del monestir, on rebé el nom monàstic de Gregori Maria. Al cap d'un any, va fer la professió simple com a monjo de Montserrat el 6 d'agost i tot seguit començà a aprofundir en els estudis musicals, que ja no havia de deixar en tota la vida. En efecte, el 1935 i el 1936 va iniciar els estudis d'orgue al Conservatori del Liceu de Barcelona, sota la direcció de mossèn Josep Muset.

Al començament de juliol de 1936 fou enviat una temporada, per motius de salut, a la residència que Montserrat tenia en aquells moments a Andorra i allà el van sorprendre l'aixecament militar del 17-19 d'aquell mateix mes i la revolució a què donà lloc a tot Catalunya. De seguida va anar, amb altres catalans, a Torí, des d'on, passant per Gènova i per Roma, s'uní, al monestir de Subiaco, amb l'abat Marcet i un grup de monjos de Montserrat que havien pogut abandonar Barcelona, i juntament amb altres monjos joves —acompanyats pel pare Emilià Riu, prefecte dels júnior de Montserrat— es va refugiar al monestir alemany de Beuron (Hohenzollern), on fou rebut fraternalment. Durant el curs 1936-1937 va estudiar filosofia al monestir, igualment benedictí, de Maria Laach (Renània), on acudien tots els monjos de la congregació beuronesa, i tornà a Beuron durant els cursos 1937-1939 per estudiar-hi teologia. Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, es traslladà a Roma i del 1939 al 1940 va seguir encara un curs de teologia a la universitat benedictina de Sant Anselm. Mentrestant, el novembre de 1939 va tornar al monestir de Subiaco, on l'abat Marcet li va rebre la professió monàstica solemne —el 13 de novembre— i li va conferir els quatre ordes menors que el preparaven per al sacerdoci. El 1940, encara a Roma, va ésser ordenat sotsdiaca a la basílica de Sant Joan del Laterà.

El 1941, en acabar precipitadament el curs a causa de l'entrada d'Itàlia a la guerra, va anar a Barcelona en hidroavió des d'Òstia Tiberina i es va reincorporar a Montserrat, on de seguida fou ordenat prevere i va començar a

* Text preparat per Josep Massot i Muntaner, president de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. E-mail: direccio@pamsa.cat